

УДК 331

## ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Л. Злупко

*Львівський національний університет імені Івана Франка*

*Проаналізовано динаміку, структуру і форми зайнятості населення України, визначено важливі проблеми зайнятості, обґрунтовано необхідність їх розв'язання шляхом вдосконалення державної політики зайнятості.*

*Ключові слова: зайнятість, економічна активність населення, безробіття, гнучкі форми зайнятості.*

Постановка проблеми. П'ятнадцятирічний період соціально-економічних перетворень в Україні свідчить про необхідність якісно нового етапу її розвитку, який повинен базуватися на інноваційній основі, що передбачає якісне оновлення всіх галузей економіки, сфер життя та суспільної свідомості та побудову громадянського суспільства. У зв'язку з цим зростає актуальність дослідження сфери зайнятості в умовах формування інформаційного суспільства в Україні, оскільки зайнятість, як складна динамічна підсистема національної системи, тісно пов'язана з його економічною трансформацією та є органічною складовою цілісної національної економіки. Тому в умовах становлення постіндустріальної економіки в Україні важливого значення набуває дослідження змісту й механізмів реалізації інноваційної моделі зайнятості її економічно активного населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, пов'язані із зайнятістю, визначенням її змісту й особливостей в умовах становлення інноваційної економіки України, відображені у працях С.Злупка, М.Долішнього, Е.Лібанової, В.Приймака, О.Стефанишин та інших. Вони розкривають зміст, форми та види зайнятості в ринковій економіці. Однак недостатня увага приділяється дослідженню нових форм зайнятості, таких як гнучкі форми зайнятості: самозайнятість; нестандартна зайнятість.

Метою статті є дослідження динаміки, структури і форм зайнятості в умовах формування інноваційної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Закон України „Про зайнятість населення” дає таке визначення поняття „зайнятість”: це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [2; ст.1].

Зайнятість має як економічний, так і соціальний і правовий характер. Економічний характер зумовлений тим, що зайнятість населення забезпечує виробництво валового національного продукту, а соціальний відображає потреби людей не лише в заробітках, але і в самореалізації через працю, що особливо важливо для молоді [3; с.157].

Якщо розглядати економічний аспект зайнятості з точки зору корисності, то вона має вирішальне значення для суспільства, бо визначає його економічний потенціал, а також рівень і якість життя населення в цілому та добробут окремих громадян.

Зайнятість із соціальних позицій – це зайнятість населення віком 15-70 років такими видами корисної діяльності, як: навчання в загальноосвітніх школах, середніх і вищих навчальних закладах; служба в армії; зайнятість у домашньому господарстві; виховання дітей; догляд за хворими та людьми похилого віку; добровільна громадська зайнятість.

Правовий зміст зайнятості полягає в тому, що праця є природним правом людини і це право гарантується громадянину України державою. Відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен громадянин має право на працю, а держава створює умови для здійснення цього права: гарантує однакові можливості у виборі професії та роду трудової діяльності; реалізує програму професійно-технічного навчання, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до потреб суспільства.

Зайнятість населення є одним з найважливіших макроекономічних показників, що разом з обсягом ВВП і рівнем цін визначає економічну кон'юнктуру національного ринку; впливає на рівень життя населення; відображає досягнутий рівень економічного розвитку, внесок праці людини в досягнення виробництва; об'єднує виробництво та споживання, а її структура визначає характер їхніх взаємозв'язків.

В українській науковій літературі можна зустріти різноманітні класифікації видів і форм зайнятості. Концептуально виділяють такі види зайнятості: повну, ефективну і раціональну. Повна зайнятість означає створення матеріально-технічних, організаційних, соціально-економічних умов, які б забезпечили можливість працевлаштування працездатного населення.

Поєднання повної та ефективної зайнятості створює раціональну зайнятість. Вона має місце в суспільстві з урахуванням доцільного перерозподілу працівників між галузями та регіонами.

Говорячи про необхідність виділення форм і видів зайнятості, В.М.Петюх пропонує класифікувати види зайнятості за такими ознаками: характером діяльності; соціальною належністю; галузевою належністю; територіальними ознаками; рівнем урбанізації; професійно-кваліфікаційними ознаками; статистично-віковими ознаками; видами власності.

Його ж класифікація форм зайнятості, на нашу думку, є найбільш загальною та прийнятною. Він виділяє такі форми зайнятості:

- за формою організації робочого часу: повна і неповна (видима, невидима, добровільна, вимушена);
- за статусом діяльності: первинна і вторинна;
- за характером організації робочого місця і робочого часу: стандартна і нестандартна;
- за стабільністю трудової діяльності: постійна і тимчасова;
- за формою правового регулювання: регламентована (легальна) і нерегламентована (нелегальна) [4; с.120].

На думку С.Злупка, зайнятість – це вічна категорія, але на кожному історичному етапі вона має свої особливості. Динаміка, структура, спрямування зайнятості задані загальними тенденціями економічного і соціального розвитку, вона є складовою економічної динаміки, її індикатором, причиною і наслідком [5; с.58].

Завдяки позитивним зрушенням в економіці країни, а також частковому удосконаленню державного регулювання зайнятості населення, накреслилися позитивні тенденції розвитку національної економіки. Рівень зайнятості населення характеризує система показників, таких як: рівень зайнятості працездатного населення; структура розподілу працівників за галузями економіки; професійно-кваліфікаційна структура працюючих тощо. Якщо брати до уваги стан зайнятості за останні п'ять років, то можна побачити такі особливості:

- спостерігається поступове збільшення обсягів зайнятого населення, (у 2005 році в порівнянні з 2001 зайнятість зросла на 708,5 тис. або 3,5% і становила приблизно 92,8% економічно активного населення);
- зменшення чисельності безробітних у працездатному віці (за аналогічний період зменшилася на 854,2 тис. або 34,7%);

змінилась також структура зайнятості: якщо в 2001 р. в промисловості працювало 4,254 млн. населення (21,3% до загальної кількості зайнятих), то у 2005 р. – вже 3,878 млн. (18,8%), також зменшилася чисельність зайнятих у сільському господарстві, натомість відбувається збільшення зайнятих у сфері послуг, передусім у галузях ринкової інфраструктури (див.Рис.1) [власні розрахунки на основі 6; с.370, с.372, с.376].

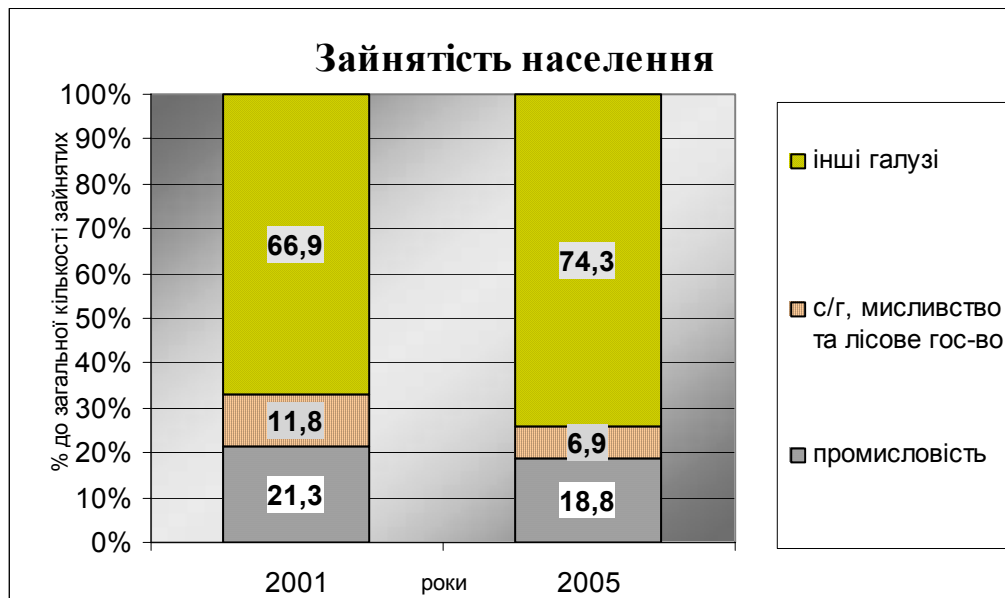


Рис.1. Зайнятість населення

Розглядаючи регіональну структуру зайнятості, а особливо звертаючи увагу на зайнятість у Львівській області, то тут спостерігається така тенденція: відбувається зменшення економічної активності населення, якщо у 2001 р. економічна активність населення у віці 15-70 років становила 1234,1 тис. осіб, то у 2005 р. – 1167 тис.; зайнятість населення до 2004 р. мала тенденцію до зниження, проте з 2004 р. змінила напрямок змін і у 2005 р. чисельність зайнятих у віці 15-70 років становила 1064,6 тис. осіб. Що стосується безробіття, то у Львівській області спостерігається зменшення такої категорії населення, у 2005 р. безробіття населення за методологією МОП тут становило 102,4 тис. осіб (див. Табл.1). Економічно активне населення Львівщини складає понад 5% економічно активного населення України (1167,0 тис. осіб). Рівень безробіття в області – 8,8% від числа економічно активного населення. Основними сферами зайнятості є промисловість (24,2% всіх зайнятих), будівництво (5,4%), сільське, лісове, рибне господарство та мисливство (5,1%), торгівля, готелі, ресторани (11,0%). У структурі економічно активного населення майже 75% складають особи віком до 39 років.

Таблиця 1

## Населення за економічною активністю

(у віці 15-70 років; тис.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Економічно активне населення в тому числі у Львівській області:	22830,8	22426,5	22231,9	22171,3	22202,4	22280,8
зайняті	1249,5	1234,1	1192,4	1192,4	1174,5	1167,0
безробітні	1082,7	1079,0	1042,3	1069,4	1037,0	1064,6
	166,8	155,1	150,1	123,0	137,5	102,4
Працездатного віку	21150,7	20893,6	20669,5	20618,1	20582,5	20481,7
Старше працездатного віку	1680,1	1532,9	1562,4	1553,2	1619,9	1799,1

Джерело: [6, с.370, с.371, с.372]

У 2005/06 навчальному році у вищих закладах освіти I-II та III-IV рівнів акредитації навчалось відповідно 30,8 тис. і 127,8 тис. студентів. За чисельністю студентів на 10 тис. осіб населення Львівщина займає 4-е місце серед регіонів України після м. Києва, Харківської області та м. Севастополя. Майже кожен третій випускник вищого навчального закладу є фахівцем у галузі економіки, кожен п'ятий – з інженерних дисциплін, кожен десятий – у галузі медицини, одинадцятий – освіти, сімнадцятий – права.

Попитом і пропозицією людських ресурсів на ринку праці не завжди перебуває в рівноважному співвідношенні. Як показує статистика, потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць залишається набагато меншою, ніж кількість зареєстрованих громадян не зайнятих трудовою діяльністю, проте впродовж останніх трьох років спостерігається позитивна тенденція у зменшенні навантаження на одне вільне робоче місце, цей показник у 2005 р. був рівний 6, а у 2004 р. – 7 осіб на одне робоче місце [6; с.381].

Зайнятість населення залежить від багатьох причин і факторів, але насамперед від власної активності. Все населення у віці 15-70 років, відповідно до рекомендацій МОП поділяють на економічно активне населення і економічно неактивне населення. Економічно активне населення – це населення обох статей віком 15-70 років, зайняте економічною діяльністю, та безробітні [6; с.367]. Протягом останніх п'яти років, згідно з даними Державного комітету статистики, спостерігається зростання економічної активності населення, причому економічна активність населення, старшого працездатного віку, зростає швидше, ніж активність населення працездатного віку, яка має тенденцію до зниження (див.Таб.1) [6; с.370]. Це засвідчує недостатній рівень соціального забезпечення населення, старшого працездатного віку, що змушує багатьох пенсіонерів працювати, щоб забезпечити собі нормальне існування. А така ситуація призводить до зміни вікової структури зайнятості, недостатності робочих місць для працевлаштування населення працездатного віку, а також до зниження працездатності, проте, якщо розглядати дану проблему з іншого боку, то ми зустрічаємося з недовикористанням людського потенціалу, адже в Україні найнижчий вік виходу на пенсію.

Аналізуючи структуру економіки на даному етапі розвитку країни, слід підкреслити, що зайнятість населення за секторами економіки сьогодні відповідає інформаційному (постіндустріальному) етапу розвитку. У 2005 році у сільському господарстві було зайнято 6,4% економічно активного населення, у промисловості цей показник становив 17,4%, а у сфері послуг вже було зайнято 74,3% [власні розрахунки на основі 6; с.370, с.372].

У сучасних умовах в економіці України досить поширена нерегламентована форма зайнятості, яка функціонує у двох формах: первинна і вторинна зайнятість громадян. Нерегламентована зайнятість – це діяльність населення працездатного віку, яка виключена зі сфери соціально-трудова норм і відносин і не враховується державною статистикою. Розширення нерегламентованої зайнятості супроводжується подальшим знеціненням людського потенціалу, зниженням мотивації до праці, насамперед у державному секторі, зростанням інфляції та цін. Доходи від зайнятості в неофіційному секторі діяльності не оподатковуються, тому держава зазнає певних збитків. Водночас через вищі заробітки та зовнішню привабливість нерегламентованої діяльності у людей формується ставлення до неї як до престижної.

Певна частина громадян, які звертаються до центрів зайнятості різних форм власності, має намір реалізувати себе в сфері підприємництва та самозайнятості, проте відчуває труднощі у визначенні своїх особистісних і професійних можливостей та ресурсів. На нашу думку, з метою покращення даної ситуації доцільним було б проведення орієнтаційних семінарів з питань підприємницької діяльності, метою яких є інформування безробітних про такий вид зайнятості як самозайнятість і відкриття власної справи. Що стосується труднощів з недостатністю ресурсів, то тут велике значення має мікрокредитування, особливо мікрокредити першого рівня (до 2-3-х тис. дол.), на які покладають переважно соціальні функції: зменшення кількості безробітного населення шляхом самозайнятості; залучення до підприємницької діяльності; допомога молоді, спрямована на започаткування власної справи.

Світовий досвід показує, що на сьогодні перспективними є гнучкі форми зайнятості. Ми поділяємо думку вчених, що гнучкі форми зайнятості дозволять стримувати процеси деградації людського потенціалу, скоротять загальну кількість незайнятого населення, збільшать кількість зайнятих, розширюючи можливості працевлаштування безробітних, передусім молоді [3; с.165].

Висновки. Проведене нами дослідження дозволяє висувати, що в умовах формування інноваційної економіки зайнятість змінює свої форми, відбувається інтелектуалізація праці; збільшується кількість зайнятих у сфері послуг; стимулюються та розвиваються нові гнучкі форми зайнятості; відбувається гуманізація праці, акцентується увага на людині та її інтелектуальних здібностях.

За таких умов, які склалися сьогодні на ринку праці, державі слід прийняти відповідні рішення щодо покращення та регулювання зайнятості населення. Очевидною стає необхідність розробки Державної стратегії зайнятості, яка б відповідала інноваційним стратегіям розвитку, була орієнтованою на випереджальний розвиток наукових сфер промислового виробництва, спроможних забезпечити оновлення техніко-технологічної бази сільськогосподарського виробництва, а також виникає необхідність розробки науково-практичної концепції механізму управління зайнятістю, а також сталого розвитку гнучких форм зайнятості шляхом проведення активної соціальної політики, зокрема проведенням перекваліфікації та перепідготовки безробітних.

Економічний розвиток України на сучасному етапі має спиратися на здобутки і досвід минулого, враховати реалії сьогодення і творити науково обґрунтовану модель майбутнього.

1. Фінагіна О.В. Регіональні особливості формування та розвитку моделей ринку праці// Журнал „Економіка і Держава” №4, 2006. – С.95-96.
2. Закон України „Про зайнятість населення”. – Відомості Верховної Ради. – 1991.
3. Стефанишин О.В. Людський потенціал економіки України: Монографія / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006. – 315с.
4. Петюх В.М. Ринок праці: Навч. пос. – К.: КНЕУ, 1999. – 288с.
5. Злупко С.М. Перехідна економіка: сучасна Україна. Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 324с.
6. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К., 2006.
7. Таршина О.С. Теоретичні аспекти зайнятості і трудових ресурсів і формування ринку робочої сили// Журнал „Економіка і Держава” №4, 2006. – С.92-94.
8. Лібанова Е.М., Мельничук Д.П. Ринок праці в економічній системі: Навч. пос. – Житомир, 202. – 260с.

## SOME ASPECTS OF POPULATION'S EMPLOYMENT IN UKRAINE

Lesya Zlupko

*Ivan Franko National University of L'viv*

A dynamic, structure and forms of population's employment in Ukraine are analyzed in this article; the important problems of employment are defined, grounded the necessity of perfection of the employment's State policy.

Key words: employment, economic activity of population, unemployment, flexible forms of employment.